

הלכנה בערבית מימין מציינת את אפיק הירמוק, בתוך שטח ירדן. החץ מימין מראה את תחילת התעלה המזרחית של הגור, משמאל זורמים המים לכיוון הכפר עסיה והגבול הישראלי מדרום לכינרת.

כאן יקום הסכר

תצלום זה מראה את הנקודת בה יוצא הירמוק מכינרת. הצוק ממול הוא סוריה והכותרת

סעיפים, התלויים בשיתוף ישראל-ירדני, סעיפים שבינתיים ירדו מן הפרק. התוכנית הירדנית, שפרטיה מתגלים עתה לראשונה בעתונות הישראלית, נשמרה בסוד על-ידי משרד החוץ. אולי כדי למנוע את השאלה הטבעית: מדוע לא קפצה ישראל מיד אל היד המושטת, על הנכונות לשתף פעולה לא רק בחלוקת-מים אלא בפתרון קונסטרוקטיבי של בעיית הפליטים? מה עוד, שלפי תוכנית זו היתה ירדן נשארת תלויה ברצון-טוב של ישראל, ושתי המדינות היו חייבות לקיים קשרים תקינים. אך הזדמנות זו הוזנחה, והתכנית הירדנית הפכה כקול קורא במדבר הצחיח.

התוכנית הירדנית נושאת את השם תוכנית הגור. גור הוא שמו הערבי של עמק-הירדן, בין ים כינרת לים המלח. התוכנית לקחה בחשבון את ניצול מי הירדן והירמוק — יש לבנות שתי תעלות-השקיה, בשתי גדות הירדן. התעלה המזרחית תנצל את מי הירמוק, המערבית תקבל את מי הירדן שמדרום לכינרת, בהשאירה כמות שתספיק להשקיית 104 אלף דונם בחלק הישראלי של עמק-הירדן. כדי לאפשר את קליטת מי הירמוק, להפוך את הכינרת עצמה לאגם-מאגר של תוכנית הגור.

לצורך זה יש להקים סכר על הירמוק, ליד הכפר הקטן עסיה, על הגדה המזרחית של הירדן. מרבית מי הירמוק תטסה לתעלה המזרחית, והיתרה — בעיקר מיישטפונות החורפיים — תוטח בתעלה מיוחדת אל הכינרת. פירוש הדבר — התעלה תחיל בשטח ירדני, תעבור בשטח ישראלי ותוביל את מיי-הירמוק לאגם שכולו בשטח ישראל. סעיף נוסף בתוכנית: יוגבה הסכר שבדרום-הכינרת, כדי לאפשר את קליטת מי הירמוק. כיוון שיותר ממחצית שפיעתו השנתית של הירמוק, היא מיישטפונות חורפיים, יש חשיבות רבה לסכירת מים אלה יאגירתם עד לחודש-הקיץ, בהם יורדים פני הירמוק אל מתחת למינימום הדרוש להשקית הגור המזרחי. תעלה נוספת תיחפר בדרום הכינרת, אל הגדה המזרחית של הירדן, תעביר מים מן הכינרת הישראלית אל התעלה המזרחית. כל זה באשר לחלק הגור המזרחי. הגור המערבי יושקה אף הוא על-ידי תעלה, שתקבל את כל כמות המים שלה מן הכינרת. היא לא תשקה רק את השטחים הירדניים בגדה המערבית, אלא אף תספק מים למשקים הישראליים של עמק-הירדן, שקודם לכן קיבלו את מימיהם מן הירמוק ומן הירדן הדרומי. האפיק הטבעי של הירדן, מדרום לכינרת — ייבש. אורך התעלה המערבית, 97 ק"מ. אורך המזרחית — 110 ק"מ. (ש"ס 38) קילומטרים ממנה יעברו בשטח ישראלי, כל אלה — בעזרת רשת של תעלות-מישנה — יספיקו להשקות את כל האדמות בין הכינרת לבין ים המלח.

האיום בהטיית הכניאס

תוכנית נוסף זה אינה יוצאת לאור העולם בן-לילה. דרוש גם זמן רב כדי לדון ולהגיע לידי הסכם לגביה. כל עוד לא היה הסכם על חלוקה מוסכמת של מי הירדן, ראתה את עצמה ישראל חופשית לפעול במסגרת תוכניתה שלה. תוכנית זו התרכזת, בעיקר, בחלקו הצפוני של הירדן, ואחד משלביה הראשונים היה ייבוש ביצות החולה. מבחינה חוקית, היתה לישראל הזכות המלאה לבצע את הייבוש. שכן, בהסכם הגבולות בין צרפת לאנגליה — כשסוריה ולבנון היו תחת מנדט צרפתי, וארץ-ישראל תחת מנדט אנגלי — נקבע: "ממשלת ארץ-ישראל, או האנשים שירשו על-ידי ממשלת ארץ-ישראל, רשאית לבנות סכר להגנתה פני המים של אגם החולה או ים כינרת, בתנאי שישראל פיצוי צודק לבעלי האדמות שיוצפו על-ידי מי הסכרים." את הזיכיון לעשות זאת מסרה ממשלת ארץ-ישראל לידי החברה הארץ-ישראלית לפיתוח, תוך קביעה מפורשת כי חברה זו רשאית לבצע כל עבודת-ייבוש הנראית לה. חברה זו היתה — והינה — חברה עירבית.

ב-1951 — כלומר, 17 שנה לאחר שקיבלה את הזכיון — ניגשה החברה לעבודה. היא נתקלה אז במיכשול שלא היה קיים בימי המנדט — המקום בו החליטה לבצע את מייפעלה נמצא באזור המפורז והאדמות היו שייכות לערבים. אלה סמכו על הגנת האו"ם ועל קירבת הצבא הסורי, סירבו למכור את אדמתם לחברה הישראלית. התנגדות התושבים הערבים התפתחה להתכתשות מזוינת, וכאשר פנה יו"ר ועדת שביית-הנשק המעורבת הסורית-ישראלית. אל מנהל החברה, בדרישה להפסיק את העבודה עד לעריכת חקירה, דחתה אותה ישראל. היא הסתמכה על הזכיון המנדטורי, על העובדה שהעבודה היא עבודת-פיתוח ארצית, וכי עליהן להיות זכות להתערב בענייני פנימי כזה. לבסוף העבירה ישראל את 980 התושבים של ערב אל-בקה אל סביבות וכו, בהודיעה כי היא עושה זאת, כביכול, על פי בקשתם של הנכבדים הערביים עצמם.

כסופו של דבר, לאחר שש ישיבות במועצת-הבטחון של האו"ם, נאלצה ישראל להחזיר את תושבי ערב אל-בקה למקומם, תוך התחייבות למצוא פתרון מוסכם לסיכסוך בינה לבינם. תוך כך הושמע או לראשונה האיום, שהיום נראה מעשי ובוועד: סוריה הודיעה, שאם תנסה ישראל לבצע את עבודות הייבוש ותפגע בבעלי-הקרקע הערביים, יטו הסורים את מי הבניאס וינצלו אותם בעצמם, להשקיית שטחים מדרום לדמשק. היתה זו למעשה, התחלת המלחמה על מי הירדן — מלחמה העומדת כיום בראש סדר-יומה של ועידת ראשי-הממשלות הערביות בקאהיר.

אלא שבין השמעת האיום הסורי הראשון, לבין אימוי ועידת קאהיר של השבוע, חלו התפתחויות ונסיונות עצומות. על כך, ועל הסכמתו של נמאל עבד-אל-נאצר לחלוקת מי הירדן, בפרק הבא של דו"ח זה.

ועדת-החקירה האנגלו-אמריקאית. התעדה הן היוקמה בשיא המאבק הערבי נגד המנדט, עם סיום מלחמת העולם, כשהתנועה הציונית זקה לפתיחת שערי הארץ בפני עלייתם של ניצולי השואה. התוכנית המנובשת שהוצגה בפני ועדת-החקירה, כדי לשכנעה שיש אפשרות לקלוט עליה המונית, דיברה על רשות עמק הירדן — שם שהועתק מרשות עמק טנסי האגנית. החזון התכליתי היה כה משכנע, עד שניו-יורק טיימס הק' דיש לו מאמר ראשי, שופע שימחה למראה המהנדסים העומדים בפני הגשמת חזונו של ישעיהו: ותגל ערבה ותפרח כחבצלת.

החברה היתה ציונית

אל כל תוכנית לאורדמילק-הייס לא היתה התוכנית היחידה אשר הוגשה לוועדת-החקירה. לפניו הונח גם סקר ש' נערך בדצמבר 1954 ובינואר 1946. על-פי המנתו של משרד המושבות הבריטי. מס' קנותיו של סקר ארץ-ישראל היו שונות לגמרי ממסקנות הייס.

כראש וראשונה קבע הסקר האנגלי, כי כמות המים הנורמת בירדן אינה עומדת בשום יחס עם הצרכים הריאליים של תוכנית-פיתוח כה גדולה. השימוש במי ה' ליטאני הלבנוני להשקית הגנג נראה להם בלתי-מעשי, הן מבחינה פוליטית, הן מבחינה כספית. עורכי הסקר הציעו להסתפק בתוכניות מקומיות צנועות יותר. מומחי משרד המושבות העלו, מצידם, סוגייה מש' פטית מעניינת: האמנם יש למדינה הזכות להשתמש במים, כראות עיניה, לביצוע תוכניות ממלכתיות? האין המים שייכים לבעלי אותן אדמות שבהן הם נובעים, או שדרכן הם זורמים? מכיון שבעלי אדמות אלה היו ערבים, היה פירוש הסוגייה: אין לציונים זכות להשתמש במים.

הנציגים הערביים, שהגיבו על תוכנית הייס בפני ועדת-החקירה, מצאו בה דופי אחר — היא נראתה להם קולוניאליסטית מדי, צעד ראשון לכיבוש הארץ בידי מתיישבים מן החוץ. באותם הימים, כשהעולם התעניין במי הירדן, ביצעה חברה בשם חברת המים הארץ-ישראלית, בשיתוף עם מהנדסים לבנוניים, סקר מיוחד. קביעתה: מי הליטאני אינם מנוצלים במלואם על-ידי הלבנונים. על כך, כדאי להפנות חלק מהם לאפיק הירדן, תוך ניצול המפל לביצירת חשמל. תמורת המים תקבל לבנון חשמל חינם.

מדי נזעקו הערבים: "מי הליטאני מנוצלים במלואם והם דרושים כולם ללבנון. החברה שערכה את הסקר היא חברה ציונית, שכנתה לאפשר ביצוע תוכניתו של סאבייג'. לא נסכים!"

בנימה זו פסקו הדיונים על מי הירדן ועל השימוש בהם. מלחמת תש"ח עמדה בפתח.

מוטב מים מאשר שטחים

שמועיים לאחר חתימת שביתת-הנשק עם ירדן נערכה אסיפה בניו-יורק. לקול תשאותיהם של 300 המנהיגים הציוניים, ניגש ד"ר עמנואל נוימן — נשיא-ההסתדרות הציונית של אמריקה ויו"ר ועדת הסקרים לארץ-ישראל — לשר החוץ החדש, ומסר לו תבילה ארוכה לתפארת — ה'דו"ח ההנדסי המלא על ביצוע רשות עמק הירדן. הוא כלל פרטי-ביצוע ותעלת ים-תיכונית-המלח השקטית הגנג. בעל-פה מסר נוימן התחייבות מלהיבה: ציוני ארצות-הברית ימנעו את התוכנית הכבירה.

השיב שרת: "ישראל שואפת רק לפעול בשלום למען פיתוח כל האוצרות הטבעיים. אני מקחה שבקרב תחילת תקופה של שיתוף-פעולה בין ישראל לשכנותיה." הכרזה ראוייה-לשבח, אבל לא כל קשר עם המציאות.

מכל המדינות הערביות שנלחמו אז נגד ישראל, ירדן לבדה הקדישה תשומת-לב לבעיית המים. כאשר הורכבה ועדת-הפיוס של האו"ם — בתקווה להניע את ישראל ושכנותיה לחתימת חוזה-שלום — חיבר שר החקלאות הירדני דו"ח מיוחד שנמסר לנציגים הערביים. בו הוגיש כי במיירה הצורך מוטב לערבים לוותר על שטחים אך לא על מים. "המדינה (הירדנית) הושבת על שתי גדות הירדן לא תוכל להתקיים, אם לא ייפך עמק-הירדן למרכז חקלאי המושקה באופן אינטנסיבי ביותר." תוכנית זו היתה מנוגדת לחלוטין לתוכנית-המים שהוגשו בניו-יורק למשה שרת.

בלוזאן, מקום-מושבם של ועדת-הפיוס, דרשו הערבים כי עמק-הירדן כולו, ייכלל בשטח הערבי, כי "זוהי המורשה העיקרית שנותנה לערבי פלסטין". הם היו מוכנים לשאת-ולתת באשר לגבולות העתידיים, אבל חלוקת המים חייבת, "להיעשות על-פי הסכם בין שני הצדדים, אשר המעצמות העולמיות יערבו לביצועו."

הוחל, איפוא, בלימוד בעיית המים. מארק ארתורג', הנציג האמריקאי בוועדת-הפיוס, אף החל בחיפושים אחר מימוז בינלאומי לתוכנית שיוסכם עליה בין הצדדים.

דרישתם הראשונית של הירדנים היתה גבוהה: חצי, או שלוש-רבעים של כל המים הזורמים באפיק הירדן, מדרום לכינרת, אחי שפך הירמוק. מים אלה יאפשרו עיבוד 400 אלף דונם בעמק-הירדן, שיתנו שני יבולים לשנה, בעזרת הרשנים הכימיים אשר יופקו מים-המלח. הביצוע יימסר לגוף, אשר מוצדק יותר יהיה לכנותו רשות-עמק-הירדן מאשר הגוף שעליו חלם לאורדמילק. המחיר המשוער — 54 מיליון דולאר. התוכנית תאפשר את יישובם של 300 אלף תושבים נוספים בעמק הירדן. כיוון שהתושבים החדשים יחזיקים שבאו בחשבון היו הפליטים הפלסטיניים, היה בתוכנית הסכמה מרומת של ירדן, ליטול על עצמה פתרון חלק נכבד מבעייה זאת.

אלם בת-לאביב השמע משה שרת הכרזה — שנועדה להת מנציגיה-חוזרת של המדינות הישראלית עד היום. הוא הצהיר: ישראל תשתף פעולה ברצון רב עם שכנתה בפתרון בעיית הפליטים, אבל שיתוף-פעולה זה בא בחשבון, רק לאחר שיוסכם על השגת השלום.

עבדאללה חשב על שיתוף-פעולה

אותה תקופה רחחו תקחת שלום זה ניתן להשגה. על כך לא הפריעה הכרזת שרת לעבודת ועדת-הפיוס, שהטילה על קבוצת מומחים אמריקאיים לבדוק את תוכנית-ההשקיה של כל ארצות-הירדן ולהמליץ על ביצוע אותם המיפעלים שעליהם אין ויכוח. כך, בפעם הראשונה, החלו מומחים של האו"ם לדבר על תיכנון כולל של מקורות המים וניצולם על-ידי ירדן, סוריה, לבנון וישראל. התוכנית הישראלית כבר פורטה. לסוריה וללבנון לא היו תוכניות מגובשות או נרחבות לניצול מי הירדן. נותרה רק התוכנית הירדנית, הראוייה לתשומת-לב, מפני שהיא בוצעה כבר בחלקה. חלק נוסף ממנה עומד על הפרק גם כיום. תוכנית זו עובדה על-ידי חברת-הנוטה אנגלית, סר מרדוק מקדונאלד ושותפיה, על-פי בקשתו של המלך עבדאללה. כהנחיית-יסוד הבהיר להם המלך, כי אינו מתנגד לשיתוף פעולה עם ישראל. על כך כוללת התוכנית המקורית, שעובדה בידי החברה האנגלית,